

“Concert din muzica de Bach”

de Hortensia Papadat- Bengescu

Pe urmele lui Duiliu Zamfirescu ce a prezentat ciclul Comanestilor, autor care deschide o traditie in acest sens in literatura romana si in prelungirea unor experiente din literatura europeana (Emile Zola- Les Rougon-Macquart, Roger Martin du Gard- Les Thibault, John Galsworthy- Forsyte Saga), Hortensia Papadat- Bengescu realizeaza un roman ciclic (ciclul Halippilor, care include “Fecioarele despletite”, “Concert din muzica de Bach”(1929), “Drumul ascuns”).

Ciclul Halippilor formeaza o cronica de familie conceputa unitar, cu eroi prezentati cronologic pe durata intregii lor existente si consacra in literatura româna romanul de analiza psihologica, autoarea abandonând aproape in totalitate vechile metode de creatie.

Elementele esentiale de noutate care contribuie la reusita operei sunt in primul rând inspiratia din mediul citadin, renuntarea la o constructie epica propriu-zisa, la urmarirea unuia sau mai multor fire narative asa cum se întâmpla in romanul traditional, urmarirea unor cazuri de constiinta, sau chiar patologice, cu minutiozitatea omului de stiinta, prezentarea aceluiasi fapt din mai multe perspective, aparitia personajului reflector (ce participa la toate intamplarile, fara sa se implice in desfasurarea lor, dar judecandu-le obiectiv pentru cititor) si care au darul de a multiplica punctele de vedere, de a adânci in primul rând observatia in plan moral.

Romnul reprezinta o insumare de secvente epice. Prin prisma romanului ciclic, profilul moral al unor personaje se dezvaluie treptat si abia dupa parcurgerea intregului ciclu cititorul isi poate face o impresie definitiva asupra unuia sau altuia dintre personaje.

Tema o constituie concertul din muzica de Bach, proiectat in casele Elenei Draganescu si care in mai mica sau mai mare masura polarizeza interesul celorlalte personaje. Serata muzicala este mereu amanata din diverse motive. Concertul va fi condus de un celebru muzician , pe nume Victor Marcian si evenimentul artistic va polariza atentia intregii lumi mondene a capitalei.

Temele secundare: boala (suferinta fizica) si moartea

Multe personaje sunt maladeive, reprezentand cazuri medicale particulare, exceptii aflate la limita anormalitatii: handicapata Sia avea o malformatie genituala, gemenii Hallipa erau retardati, doctorul Walter devenise frigid.

Majoritatea cuplurilor , realizate pe criteriul averii si ascensiunii sociale, se destrama si intretin obligatoriu relatii extraconjugale. Sentimentele autentice se manifesta rar si sunt sortite esecului, precum dragostea nemarturisita dintre medicul Walter si tanara de origine germana Hilda.

Tot un personaj bolnav psihic este si bastardul (Sia, Mika-Le, Lica Trubadurul). Bastarzii sunt germeni ai raului, distrug fericirea cuplurilor de indragostiti. Din punct de vedere social sunt indivizi izolati, malformati sufleteste (unii chiar fizic- Sia) detestati si desconsiderati de ceilalti membri ai familiei, fara un statut cert.

Snobismul este un reflex al parvenirii sociale si presupune mimarea conditiei nobiliare, a rafinamentului si pastrarea aparentelor de normalitate morala. Culmea rafinamentului o reprezinta cultura muzicala clasica. Concertul din muzica de Bach constituie un prilej de etalare a aliantelor din lumea mondena, a bogatiilor si a prestigiului fiecarui participant , un mod de verificare si de intarire a prestantei sociale a cuplurilor umane.

Lumea care populeaza romanul e deosebita de creatiile anterioare.

Romanul nu prezinta o actiune propriu-zisa ci o insumare de secvente narative (reliefeaza exclusiv viata mondena si relatiile interumane), care in final compun imaginea de ansamblu a unei societati ajunse intr-un stadiu de evolutie (stationar) care nu mai presupune griji de ordin material, ci in primul rând preocuparea pentru propria imagine.

Scriitoarea urmareste conflictele si tragediile din trei familii inrudite: Rim, Maxentiu si Draganescu. Personajele romanului sunt grupate in trei nuclee a caror existenta autoarea o urmareste cu deosebita atentie: familia doctorului Rim, familia printului Maxentiu si familia Elenei Draganescu-Halippa. Existenta cuplului este legata in buna masura de câte un personaj care intervine in mod decisiv pe de o parte in definirea profilului moral al celorlalte personaje, iar pe de alta parte in destinul lor.

Relatiile sunt urmatoarele: Elena il cunoaste, cu prilejul repetitiilor pt concert, pe Marcian, de care se indragosteste, parasindu-si sotul. Doctorul Rim intretine relatii incestualecu Sia, desi aflase ca este fata sotiei sale, Lina, dintr-o legatura adulterina din tinerete cu Lica Trubadurul. Acest Don Juan de mahala bucurestean devine profesorul de echitatie al sotiei lui Maxentiu, Ada Razu, supranumita "Fainareasa". Ada, o burgheza imbogatita, al carei tata avusese fabrici de morarit, devine amanta lui Lica, in timp ce sotul ei se stinge incet, din cauza unei maladii pulmonare incurabile. Devenit o prezenta inoportuna pentru cei doi amanti, Maxentiu este trimis la un sanatoriu in strainatate, unde moare in urma unei crize de hemoptizii. Sia, o intarziata mental si aproape o handicapata va deceda din pricina unui avort nereusit. La moartea ei se reuneste intreaga familie, nu ca sa o planga, ci ca sa-si verifice prestigiul si unitatea, pe care nefericita bastarda le pusese in pericol, din cauza vietii ei clandestine.

Concertul din muzica de Bach va fi un triumf pentru melomani, dar va marca destramarea familiei Draganescu. Elena va pleca in strainatate, in compania muzicianului de care se indragostise, admirandu-I prestanta si virtuozitatea muzicala.

Relatiile dintre familiile Draganescu, Maxentiu si Rim

Din analiza profunda si multilaterală a unei lumi pestrice care graviteaza in jurul concertului pregatiti cu minutiozitate si emotie de Elena Draganescu, sau care populeaza elegantul sanatoriu al doctorului Walter, loc de insanatosire si de odihna pentru lumea aeasa si avuta a Bucurestilor dupa primul razboi mondial, Hortensia Papadat Bengescu a fixat artistic, pentru prima data in literatura româna , in forme proprii, originale, psihologia individualizata a unei lumi investita cu puterea banului, dar si cu forta distrugatoare a acestuia. E vorba nu numai de snobismul rau ascuns sau de puritatea morala indoielnica a acelor pe care capitalismul ii goneste din fata caminului patriarhal si idilic, ca Lenora Halippa, Elena Draganescu ori Mika-Le, ci si de proaspetii imbogatiti, pe cai mai mult sau mai putin oneste, ca Maxentiu, doctorul Rim sau proprietarul sanatoriului, Walter.

Autoarea a intreprins o adâncă si minutioasă investigare a acestui mediu, cercetându-l indirect, prin sondaje aparent banale. Caci aproape niciodata nu vom întâlni afirmatii directe in lagatura cu cele prezentate, ci numai aluzii vagi; "teoriile" dispar aici cu totul, ramânând ca socitate, ambianta morala a castei sa fie reconstituata doar prin desfasurarea fireasca sau ciudata a "maruntelor taine de alcov" cum le numea G.Calinescu in "Istoria literaturii". Dar câte lumina pot proiecta asupra unei intregi lumi asemenea marunte taine, cu câte clariate apare la Hortensia Papadat Bengescu, din descrierea minutioasa si atenta a unor asemenea taine, agonia trista a unei lumi condamnate, devorata de veninul urii. Caci este o lume sufocata, fara orizont. Un univers inchis, fara nici o zare de lumina, supus unei descompuneri irevocabile. O agonie lunga ce se va termina cu moartea, descompunerea morala si cea fizica influentându-se reciproc. Nici un alt scriitor român n-a scris o asemenea tulburatoare literatura a dezagregarii umane. Nicaieri nu întâlnim obsedant, sentimentul acut al ireversibilitatii, al imposibilitatii de a gasi vreo iesire spre viata. Lumea aceasta traieste intr-un intuneric deplin in care se aude doar vaietul celor bolnavi- de ambitie, de orgoliu, de amaraciuni inchipuite sau reale, degajând o senzatie acuta de pustiire launtrica. Sunt parca niste condamnati care sapa cu unghiile galerii intr-un glod lipicios spre un drum care nu exista, care se infunda in moarte.

Morbul acestei descompuneri, contrastul între aparenta și esența nu se află numai în trupurile acelor pe care Hortensia Papadat Bengescu pare a-i socoti condamnați, fie că sunt hibridii unor încrucișări nereușite, ca Maxentiu, fie că nu pot suporta climatul nou, istovitor în care s-au transplantat, ca Drăganescu. Morbul acestei descompuneri își are culcusul în însuși modul de a gândi și de a acționa al personajelor, căci în nici unul din romanele apărute în perioada interbelică nu aflăm o critică mai necrutătoare a individualismului burghez, a moralei claselor suprapuse, un proces al imoralității funciare sau nu, intentat ca metodă, cu răceală, cu migală cuiva care s-a lepădat de orice pasiune în afara de aceea de a descoperi adevărul.

Căsătoria în condițiile capitalismului ascendent devine o simplă convenție care reunește sub același acoperiș indivizi mânați de interese deosebite. Elena are o asemenea căsătorie cu un om care asculta de dânsa și “recunoaște că e al doilea în rang fără să se supere” proprietar al fabricilor de la Prundeni, construite pe moșia soției, președinte a numeroase consilii de administrație, director al unei bănci puternice, el rămâne pentru toți omul de caracter, “plin de bun-simț și inteligent”, multumindu-se cu rolul secund de print consort. El pornise de la început cu “ideea că nu e iubit ci numai acceptat”, de aceea renunță la orice revendicări, alianta bazată pe conveniența intrând în ordinea lucrurilor: ”Drăganescu, prin căsătorie, făcuse un salt social. Stia că lumea în care intrase era mai presus de educația și neamul lui, dar avea conștiința că-I este egal prin muncă și cinste. Ținuta lui era modestă, dar fără umilinta, cordial, deși fără suplute; își păstra prestigiul și Elena l-î sustinea; formau astfel o pereche unită și constituiau o forță socială. De altfel la receptiile ei nu se vorbea nici politică, nici afaceri. Era salonul tip, unde fiecare căuta să aducă, sub forma cea mai distinsă, ultimul reportaj. O emulație de limbă și idei, în conformitate cu calitatea superioară a mobilierului și cu ținuta perfectă a gazdelor. Pasiunea nu era admisă decât asupra unui singur subiect: muzica. Predilecția de eleva silitoare, pe care Elena o avusese pentru sonate, se transformase într-un snobism artistic: snobism care concentrat asupra unui astfel de obiect, devenise repede profesie de credință”. Snobismul amfitrioanei, modernă în stil parizian, confera casei Drăganescu- Halippa nota de neconfundat.

Căsătoria fostului logodnic al Elenei nu este mai puțin avantajoasă până la un punct: Maxentiu, printul ruinat, se căsătorește cu fainareasa Ada Razu pentru că aceasta are avere. Maxentiu este magulit de faptul că Ada l-a cumpărat “cu bani grei”, dar trepat el devine agasat de existența sa de simplu obiect decorativ al Adei: ”Din toate obiectele de pret pe care la putuse achiziționa, era singurul pe care-l putea transporta cu ea pretutindeni”. Și pentru că l-a plătit scump, în mod brutal, vulgar refuză fără reticente să cu cocheteze cu sotul ei pe tema sentimentalismelor în legătura cu moșia parintească, scoasă la licitație: ”stiai doar foarte bine că rascumperi hodoaga de palat și moșia lucie cu faina mea”, jignindu-l la tot pasul, nu-l cruta pentru că e firav, cu o sănătate vizibil subredă: ”Dacă după doi ani de căsătorie Ada plimba încă pe Maxentiu, era fiindcă nu credea societatea încă suficient deprinsă cu noul său rang”.

Maxentiu este însă victima urii sale ambiții de a face față cererilor mondene alături de Ada, pe care o urăște cu toate ființele lui plapânda. Maxentiu, spre deosebire de Mika-Le, nu e rău prin vocație, ci pentru că vede în această singură lui formă de a protesta, căci la el “răutatea era singura simțire care-l mai bucură”. De altfel este evidentă cruzimea jocului la care îl supune noua lui calitate de sot. El “începe să joace comedia tragică a vieții de toate zilele cu un program barbar de ostentivitate și zadarnice” încă înainte de a afla de gravitatea bolii sale. Boala lui Maxentiu se conjugă cu spaima, și una influențează pe cealaltă în urmărirea cu o rară autenticitate și finețe a celui “monolog nesfârșit cu sine”. Descrierea simptomelor bolii lui Maxentiu trebuie privite în repercutarea lor asupra psihologiei unui om rasfatat al cărui egoism și vanitate sunt în suferință în condițiile mizeriei unei tuberculoze: ”Aștepta să vadă dacă printul Maxentiu va mai fi a doua zi în viață... printul Maxentiu, pe care Maxentiu ofticosul îl iubea mult... Maxentiu bolnavul singura ființă pe care o iubea printul”. Urmărirea în sine a simptomelor n-ar fi interesat prea mult dacă Hortensia Papadat

Bengescu n-ar fi explorat peisajul launtric al unui om nefericit. Fiul, târziu recunoscut, al unui print ruinat si batrân, având un titlu si o mosie paraginita, se agata de mariajul cu Ada ca de unica solutie de a supravietui. Dar el este un condamnat, pentru ca acel contract, economic si moral, incheiat cu temperamentala Ada, are cauze multiple si obositoare. Spaima de moarte care-l impresoara din toate partile este indulcita doar de undele de compasiune si umanitate pe care Marcian, varul sau, si , dintr-o pornire samariteana, Elena Draganescu, le emana inspre faptura macinata de boala si inraita a lui Maxentiu. Intr-un fel, el simbolizeaza ca si Doru Halippa, distrugerea inevitabila a clasei boieresti- aici conjugata si cu dezagregarea fiziologica.

Intre Lina si Rim este un spatiu vid de orice afectiune. Rând pe rând Mini sau Nory, prietenele Linei, se indigneaza de traiul prietenei lor alaturi de doctorul pisalog. Raporturile dintre ei sunt de suzeranitate-vasalitate – Lina sta la picioarele lui Rim, gata sa-l serveasca, iar Rim se amuza rautacios, descoperind noi moduri de a o speria, de a o jigni pentru ca o stie vinovata si urâta. “Buna” Lina accepta tirania rece, batjocoritoare a lui Rim, pentru ca nu se simte in stare sa se elibereze de un vechi pacat cu urmari vizibile: Sia, cam greoaie la minte si la trup, este fata ei cu varul Lica.

Asistam la moartea lui Maxentiu, a Lenorei, dar si la moartea “bunei” Lina. Câta vreme Rim nu faptuise pacatul de a o ademeni pe Sia, pe care Lina nu-l banuie, in simpliattea ei asezata, ea îi satisface sotului toate capriciile, lupta cu obraznicia Siei, fata de care nutreste insa planuri frumoase, dorind sa o marite: “Lina facea astfel de visuri blânde ca lâna de pe ghem...” Când insa Lina descopera incestul {- Rim din rautate o lasa sa creada ca-I stia secretul- } o parte din sufletul ei se surpa si impietreste. Ea, care ierta totul, nu mai poate ierta nimic. O prabusire totala in sufletul ei o face sa ramâna insensibila la suferintele fetei pacatoase si cele ale sotului speriat si disperat. Lina, batjocorita si jignita de moarte, devine o stana de piatra nesimtitoare, omorând in ea orice pornire omeneasca. Odata cu moartea Siei – de a carei inmormântare se ingrijeste cu râvna- moare si “bunatatea” Linei, si suprematia lui Rim asupra ei.”Usa cutiei negre a trasurii se inchise peste cei doi ocnasi: Rim si Lina”

O astfel de lume, uscata sufleteste, nu poate vibra decât in fata propriilor ei interese sau aspiratii meschine, preocupata de a ascunde cât mai elegant, de a masca cât mai bine adevaratele-i preocupari, apucaturi sau vicii. Scena memorabila a inmormânării Siei cu care se incheie “Concertul din muzica de Bach” este semnificativa si apoteotica pentru gradul de instrainare la care au ajuns acesti oameni, de esenta lor.

Meschinaria acestei lumi, individualismul ei dezgustator nu puteau fi mai bine evaluate, ca in aceasta scena, unde pe fundalul solemn al muzicii lui Bach, in mijlocul unei biserici, strânsi in jurul sicriului Siei, personajele poarta cu emfaza, sub un lustru de parada o existenta precara, vidata de componenta umana, in fata mortii Siei ramânând uscati, nepasatori, pedanti si atât de mici.